

HZ. PEYGAMBER'İN ÜMMİLİĞİ HAKKINDA BİR TARTIŞMA
Ebü'l-Velid el-Bâci Örneği

Abdulvahap ÖZSOY*

ÖZET

Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilip bilmediği meselesi erken dönemlerden itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bu konu ile ilgili müstakil olarak kaleme alınan ilk eser Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin Tahkîku'l-Mezheb adlı eseridir. Bu itibarla önemli bir eserdir. Ancak yazılış serüveni, üslûbu, içeriği açısından ayrıntılı olarak ele alınınca, bu kitabın ilmî amaçlardan ziyade polemik tarzı bir tartışmanın ürünü olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Eser bir taraftan Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilip bilmediğine dair farklı görüşleri ve ihtimalleri sunmakta, öte taraftan da hicri V. y.y.'da Endülüs'te cereyan eden fikrî, siyasî ve mezhebî tartışmalara ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ümmîlik, Endülüs, Polemik, Mezhebî İhtilaflar.

ABSTRACT

A Discussion About The Prophet's Illiterate
The Sample of Abu al-Waleed al-Bâcî

It has being discussed whether The Prophet (Pbuh.) learned reading and writing or not from early periods until now. But the first detached book written about the subject is Abu al-Waleed al-Bace's book named Tahqeq al-Mazhab. Therefore, this book is very important. But when it is examined very carefully, it has been seen that this book wasn't written scientifically but, it was manufactured by a polemics discussion.

On the One hand, the work has offered different opinions and possibilities about the Prophet's illiterate, from the other side intellectual, political and sectarian controversy occurred Hijri V. Centuries in Andalusia.

Key Words: Illiterate, Andalusia, Polemics, Sectarian Controversy.

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Giriş

Müslümanların Endülüs'e hâkim olduğu yıllar İslâm medeniyeti içinde en yüksek ilmi, kültürel ve sosyal gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak zihinlerde yer etmiştir. İslâm dünyasına Yunanlılardan intikal eden ilim geleneği geliştirilerek, yeniden Endülüs yoluyla batı dünyasına aktarılmış ve böylece modern dünyanın inşasında çok önemli bir merhale kat edilmiştir. Bu itibarla Endülüs medeniyeti genellikle Müslümanların yüz akı bir medeniyet olarak yâd edilmektedir. Genel itibarıyla Endülüs'te oluşturulan medeniyetin yüksek bir irfanın ürünü olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir¹. Ancak bu medeniyetin oluşma aşamasında çekilen sancılı var olduğu da yadsınamaz. İşte bu sancılardan birisinin de; mezhebî ve kişisel çekememezlik sebebiyle ortaya çıkan ve kendisinin fikrî/ilmî bir tartışmaymış gibi gösteren mücadelelerdir. Bu mücadeleler çerçevesinde kaleme alınan *Tahkîku'l-Mezheb* adlı eser ilmî bir meselenin, fikri ihtilaflarda nasıl bir polemik haline getirilerek farklı amaçlarla istihdam edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ümmîliği meselesi adı altında cereyan eden, fakat problemi çözmekten ziyade, kişisel ihtilafların güdüldüğü bir tartışmanın ürünü olan *Tahkîku'l-Mezheb* adlı eser irdelenecektir.

Ümmîlik Tartışmalarının Kısa Tarihi

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmîliği İslâm düşünce tarihinin önemli tartışma konularından birini teşkil etmektedir. Ümmîlik meselesi adı altında O'nun (s.a.s.) okuma-yazma bilip bilmediği tartışılmıştır.

Bu çalışmada esas alınan eser Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin (ö. 474/1081) *Tahkîkû'l-Mezheb* adlı kitabı olması sebebiyle, meseleyi bu kitap çerçevesinde arz etmeye çalışacağız. Ancak, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okuma-yazma bilip bilmediği meselesi üzerinde cereyan eden tartışmaların kısaca tarihi seyri üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okuma-yazma bilip bilmediğinin ne zaman tartışılmaya başlandığı hususunda kesin bir tarih vermek mümkün görülmemektedir. Ancak, Ankebut sûresinin 48. ayetinin doğrudan bu konuyla alakalı olduğu dikkate alındığında, meselenin ilk dönemlerde muhtemel bir tartışma konusu olduğuna dair bir varsayımda bulunmanın pek de yanlış olmayacağı söylenebilir. Bu bağlamda,

¹ Bkz. Şeyban, Lütfi, *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 93-100.

meseleyi tarihi gelişim seyri açısından incelemeye çalıştığımızda şöyle bir manzara ortaya çıkmaktadır:

Sahabe döneminde konunun tartışıldığına dair herhangi bir bilgi tespit edebilmiş değiliz. Ancak İbn Abbâs'ın ilgili ayetin tefsirinde "Hz. Peygamber (s.a.s.) okuma-yazma bilmezdi" şeklinde değerlendirmesi aktarılmaktadır². Buna mukabil, diğer birçok tartışmalı meselede olduğu gibi, tabiîn döneminde bu konunun da tartışma alanına çekildiği görülmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okuma-yazma bilip bilmediği meselesi ile ilgili ilk farklı yorum 70/ 689 civarında vefat etmiş olan tâbiûn neslinin büyüklerinden Abdullah b. Utbe'ye nisbet edilmektedir. el-Beyhakî'nin es-Sünenu'l-Kübrâ adlı eserinde bu bilgi şu şekilde yer almaktadır: Avn b. Abdillâh babası Abdullah b. Utbe'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Resûlullah vefat etmezden evvel okuyup yazabilmiştir". Mücâlid b. Saîd el-Hemedânî (ö.144/761) bu bilgiyi tabiûn neslinin büyük âlimlerinden eş-Şa'bî'ye³ (ö. 104/722) sorduğunu onun da "Doğrudur, ashabımızdan bu şekilde konuşanları işitmişimdir" dediğini aktarmıştır⁴. Görüldüğü gibi eş-Şa'bî bu görüşe katıldığını ifade etmemekte, ancak böylesi bir yaklaşım içinde olanları işittiğini söylemektedir.

Tabiun döneminden itibaren başlayan tartışma süregelmiş ve el-Bâci'nin hocaları olan Ebu Zerr el-Herevî⁵ (ö. 434/1043) ve Ebû'l-Feth en-Nîsâburî'nin⁶ (ö.465/1072) de aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nübüvvetten sonra yazı

² el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed, *es-Sünenu'l-Kubrâ*, Nşr. Meclisu Dâireti'l-Meârif, Haydarâbâd, 1344, VII, 42.

³ eş-Şa'bî hakkında bkz. el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *et-Târihu'l-Kebîr*, Thk. Ubeyd b. Fîruz-Umeyr b. Abdîrahmân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Tsz., VI, 450; İbn Hacer, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, V, 57 vd.

⁴ el-Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 42. Ancak bu rivayet hakkında el-Beyhakî munkatı olduğunu ve senedinde zayıf ve meçhul ravilerin bulunduğunu ifade etmektedir. Tartışmalar için bkz. Ebu'l-Hayyan, Esirü'd-Din Ebu Abdullah Yusuf b. Hayyan el-Endelüsî, *et-Tefsiru'l-Kebîr el-Müsennâ bi Bahri'l-Muhîr*, Mektebetu Nasî'l-Hadîse, Riyad tsz., VII, 155; İbn Hâcer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, Thk. Muhammed Fuad Abdülbâki ve arkadaşı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379,VII, 503,504; Âlûsi, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, Thk. es-Seyyid Mahmud Şükri el-Âlûsi, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut tsz., XXI, 5; el-Münâvî, Abcurraûf, *Feyzu'l-Kadîr*, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübra, Mısır 1356, IV, 255.

⁵ 434 yılında vefat etmiş sika bir hadis hafızıdır (ez-Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Thk. Şuayb el-Arnaût ve arkadaşı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1313,XVII, 555). Ebû'l-Velid el-Bâci, ondan Mekke'de ders almıştır.(Ebu Bekr el-Bağdâdî, Muhammed b. Abdilgânî, *Tekmilatü'l-İkmâl*, Câmiatu Ümmil-Kurâ, Mekke 1410, I,361.) Eserleri hakkında bkz., Kurt, Ali Vasfî, *Endülüs'te Hadis ve İbn Arabî*, İnsan yayınları, İstanbul 1998, s. 213.

⁶ el-Hatib el-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Târihu Bağdâd*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut tsz.,XI,83; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XVIII, 227.

yazdığı görüşüne sahip oldukları nakledilmiştir⁷. Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin diğerlerinden farklı olan yönü, ümmîlikle ilgili ilk müstakil kitap olma özelliğini haiz olan **Tahkîku'l-Mezheb** adlı kitabı yazmış olmasıdır⁸.

Daha sonraları ise bu konu ile ilgili tartışmalar günümüze kadar sürmüş ve bu arada görüşlerin çeşitliliği de artmıştır. Bu görüşleri maddeler halinde şöyle özetlemek mümkündür:

1. Resûlullah hayatı boyunca asla yazı yazmamış ve bakarak hiçbir kitabı okumamıştır.

2. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bir mucize olarak Hudeybiye musâlahası esnasında ismini yazmış ve yine mucize olarak bazı şeyleri okumuştur.

3. Hayatının son anlarında okur-yazar denmeyecek kadar, bazı şeyleri yazmış ve okumuştur.

4. İslâm'ın ilme verdiği önem sebebiyle ve öğrenmek hakkındaki ilahi işarete itaat etmiş olmak için bir dereceye kadar öğrenmiştir.

5. Bir mucize olarak Peygamberlikle beraber Cebrail (as) O'na okuma-yazmayı öğretmiştir.

6. Okumayı biliyordu ama yazamıyordu.

7. Okumayı da yazmayı da biliyordu⁹.

8. Hz. Peygamber (s.a.s.) yazılı bir metne baktığında harfler, mucizevî olarak kendilerini tanıtmış ve bu şekilde Hz. Peygamber de ilgili metni okumuştur¹⁰.

Sekiz maddede özetlenen farklı farklı görüşler özü itibariyle ele alındığında, üç maddede toplanabilir:

1. Resûlullah, peygamberlikten önce de sonra da okuma-yazma bilmiyordu.

2. Peygamberlikten önce okuma yazma bilmiyordu, daha sonra öğrendi.

3. Peygamberlikten önce de okuma-yazma biliyordu.

Son görüş geçen birkaç yüzyıldır İslâm hakkında araştırma yapan bazı oryantalistler tarafından daha çok dile getirilmektedir¹¹.

⁷ Ebu Hayyan, a.g.e., VII, 155; Âlûsi, a.g.e., XXI, 5.

⁸ İbnu Ferhun, İbrahim b. Ali b. Muhammed el-Ya'merî el-Mâlikî, *ed-Dîbâcu'l-Müzheb fi-Ma'rifeti A'yâni Ulemai'l-Mezheb*, Daru'l-Kütübil-İlmiyye, Beyrut, tsz., s.120; el-Âlûsi, a.y; Güleç, Hüseyin, *Ebu'l-Velîd el-Bâcî ve el-Müntekâ'sındaki Şerh Metodu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 41.

⁹ Önkal, Ahmet, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, Konya, 1986, s. 249-250.

¹⁰ Ebu Hayyan, a.g.e., VII, 155.

¹¹ Bkz. Abdussabur Şahin, "Hz. Muhammed (s.a.s.) Okuma ve Yazmayı Biliyor mu idi?" (Blachere, Introduction au Coran, 6-11'den naklen), çev., Taysar Altıkulaç, Diyanet İlmî Edebi Aylık Dergi. c. 12,

Bu genel tespitlerden sonra konuyu, Ebû'l-Velid el-Bâci'nin **Tahkiku'l-Mezheb** adlı eserini esas alarak değerlendirmeye çalışacağız. Konuyu bu çerçevede işlemeye başlamadan evvel, eser ve bu eserin yazılma serüveni hakkında genel bilgi vermek yerinde olacaktır.

Ebû'l-Velid el-Bâci'nin Tahkiku'l-Mezheb Adlı Eserini Yazma Gerekçesi

Ebû'l-Velid el-Bâci, kendi memleketi olan Endülüs'te¹² 23 yaşına kadar çeşitli ilimleri tahsil ettikten sonra, ilim talebi için doğuya sefere çıkmış¹³, bu yolculuğunda, başta Hicaz olmak üzere birçok ilim merkezini ziyaret etmiş ve birçok âlimden ders almıştır¹⁴. İlim tahsilini tamamladıktan sonra yaklaşık 1047/439 tarihinde memleketine dönen Ebû'l-Velid el-Bâci, burada talebe okutmaya başlar. Talebe okutma faaliyeti bir bölgeyle sınırlı değildir. Endülüs'ün çeşitli bölgelerini gezerek, hem ders halkaları kurmuş, hem de ülkenin birliğini temin amacıyla çeşitli siyasi faaliyetlerde bulunmuştur¹⁵.

Bu ders halkalarından birisini Dâniye şehrinde kuran Ebû'l-Velid el-Bâci, el-Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh adlı eserini okutmuştur. İşte **Tahkiku'l-Mezheb** isimli eserin telif sebebinin ortaya çıktığı hadise, bu şehirde gerçekleşmiştir. Bu konudan bahseden müelliflerin bildirdiğine göre; Ebû'l-Velid el-Bâci, Hudeybiye Musâlahası'ndan bahseden bir hadisi okutmuş, bu esnada, Bera' b. Âzib'in rivayet ettiği bir hadiste, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) **"yazı yazmayı bilmediği halde yazı yazdığı"** ifadesi geçince, bu hadisi zahiri anlamıyla değerlendiren kişilerin olduğunu ifade ederek, Hz. Peygamber'in yazı yazdığını kabul eden âlimlerin görüşlerini nakletmiştir. Bunu duyan Ebû Bekr b. es-Sâîğ¹⁶ isimli bir kişi, Ebû'l-Velid el-Bâci'yi tâm olarak

sayı: 4, 1973, s. 195-196; Oryantalist R. Paret Hz. Peygamber'in risalet görevinden önce de okuma-yazma bildiğini iddia etmesinin amacı Hz. Peygamber'in getirdiği dini ve O'na indirilen kitabı eski dinlerden, önceki kitaplardan aldığını ispat etmektir. Değerlendirme için bkz., Çetin, Nihat M., *"Ümmî Mad."*, M.E.B. *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B. basımevi, İstanbul 1986.

¹² el-Bâci, isminden de anlaşılacağı üzere, Bâce şehrine nispet edilmiştir. Oysaki asıl doğduğu yer Batalyevs'dir. Daha sonra ailesi Bâce'ye göç etmiştir. Bu itibarla Bâce'ye nispet edilmiştir. İlk eğitimini Bâce ve Kurtuba gibi Endülüs'ün çeşitli şehirlerinde almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Güleç, a.g.t, s. 13-16. Bâce günümüzde Portekiz sınırları içinde yer almaktadır. Günümüzde Portekiz'in aşağı Alenjo bölgesinde, Lizbon'un güneydoğusunda Beja adını taşıyan yerdir. Bkz., Harekat, İbrahim, "Bace" mad., *DİA*, İstanbul 1991, IV, 413

¹³ İbn Ferhun., a.g.e., s. 120; Güleç, a.g.t., s. 17.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulmecit Türkî, *Munâzarât fi Usûli's-Şerâti'l-İslâmiyye Beyne İbn Hazm ve'l-Bâci*, Arapçaya Çev. Abdussabûr Şâhin, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1986, s. 53; Güleç, a.g.t, s. 16-30.

¹⁵ Bkz., Güleç, a.g.t., s. 34-37

¹⁶ Bu zatın kim olduğunu tespit edemedik. Taradığımız kaynakların başlıcaları şunlardır: ed, Dabbî, *Buğyetu'l-Multemis fi Târihi Ricâli Ehli'l-Endelus*; İbn Ferhûn, ed-Dîbâcu'l-Muzheb fi Marifeti Ulemâi

dinlemeden, itiraz etmiş ve bununla da kalmayarak onu tekfir etmeye kadar ileri gitmiştir¹⁷. Ebû'l-Velîd el-Bâcî ile İbnu's-Sâîğ arasındaki bu tartışma münferit bir hadise olarak kalmamış ve mesele o kadar büyütülmüştür ki, adeta Ebû'l-Velîd el-Bâcî aleyhine bir karalama kampanyası başlatılmıştır. Lanetlemeler, Cuma günü cami minberinden küfretmeler vs. bu faaliyetlerden bazılarıdır¹⁸⁶. Hatta bunu ganimet bilen bazı şairler de fırsattan istifade ederek, menfaat temini için olsa gerek, Ebû'l-Velîd el-Bâcî hakkında zemmedici şiirler bile yazmışlardır. Bu şiirlerden biri şöyledir:

برئت ممن شرى دنيا بآخرة و قال إن رسول الله قد كتب

"Resululâh yazı yazdı diyerek ahretini dünya mukabili satan kişiden uzağım"¹⁹.

Daha sonra işin bu kadar ilerlediğini gören resmi idare, el-Bacî ile muhaliflerini delillerini sunmak üzere bir araya toplar. O dönemin resmi idaresinin ilmi ehliyeti esas alıp, tarafsız bir tavır sergilemesi de câlib-i dikkat bir husustur²⁰. Dönemin resmî otoritesinin farklı dini yorumlara sahip olan halkı bir arada tutmak istemesi, böyle bir tavır sergilemelerinde etkili olmuş olmalıdır²¹.

Hükümdarın huzurunda kendisine muhalefet eden kişilere üstünlük sağlayan Ebû'l-Velîd el-Bâcî, konunun İfrikiyeli²² âlimlere de sorulmasını teklif eder. Gerekçesi ise tartıştığı bu kişilerin ilimden nasibi olmayan kişiler olmasıdır. Hükümdar bu teklifi kabul eder ve bu bölgedeki âlimlere mektupla görüşleri sorulur²³. Bu mektuplaşma faaliyeti esnasında yazılmış olan mektuplardan bir kısmı, "**Tahkikü'l-Mezheb**"i neşre hazırlayan Ebû Abdurrahman tarafından kitabın sonuna eklenmiştir²⁴. Bu mektuplar

A'yânî'l-Mezheb; İbn Beşkevâl, es-Sıla; Brockelmann, GAL; Fuat Sezgin, GAS. Ayrıca bilgisayar ortamındaki programlar ve internet üzerinden yapılan taramada da bu kişi hakkında ek bir malumat bulunamamıştır.

¹⁷ İbn Ferhun, a.g.e., s.120.

¹⁸ Bkz., en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Muslim*, Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392, XII, 138.

¹⁹ İbn Hacer, a.g.e., VII, 503.

²⁰ Bkz., Kurt, a.g.e., s. 127.

²¹ Endülüs'te bu dönem Mülûkû't-Tavâif dönemidir. Dolayısıyla şehir devletleri vardır. Şehir devletlerinde düşünce hürriyetinin daha fazla olduğu da bilinmektedir. Bkz., Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları-1*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s.143-163; Güleç, a.g.t., s. 34.

²² İfrikiye Lübnân ve Tunus civarındaki bölgeye verilen isimdir. Farklı tarifleri hakkında bkz., Kurt, a.g.e., s.59.

²³ İbn Ferhun, a.g.e., s.120.

²⁴ Bkz., el-Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef, *Tahkikü'l-Mezheb*, Thk. Ebû Abdurrahman Ukayl ez-Zâhirî, Âlemü'l-Kütüb, Riyad 1983, s. 283-345.

incelendiğinde hemen hemen bütün mektup sahiplerinin Ebû'l-Velîd el-Bâcî'yi tanıyıp övgüler yağdırmaları, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin niçin İfrikîye ulemasına danışmayı teklif ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bütün bu olanlardan sonra Ebû'l-Velîd el-Bâcî, görüşlerini anlatmak için "**Tahkîku'l-Mezheb**" isimli eserini kaleme almıştır. Olayın bu noktaya ulaşmasında etkili olması muhtemel sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Ebû'l-Velîd el-Bâcî yaklaşık 13 yıl Hicaz bölgesinde ilim tahsil etmiş ve ülkesine büyük bir bilgi birikimiyle geri dönmüştür. Bu sebeple devlet başkanlarının da iltifatına mazhar olmuştur. Bu durumun kendi akranları arasında bir çekememeziğe sebep olması mümkündür. Bunun örneklerini İslâm düşünce tarihinin çeşitli dönemlerinde müşahade etmekteyiz. İ. Hakkı Ünal'ın ifade ettiğine göre; ehl-i rey ve ehl-i hadis tartışmalarının bile arka planında etkili olan sebeplerden biri, âlimlerinin birbirlerini çekememeleridir²⁵. Diğer taraftan el-Buhârî de kendi akranlarının kıskançlığı sebebiyle memleketinden ayrılmak zorunda kalan âlimlerimizdendir²⁶.

2. Ebû'l-Velîd el-Bâcî ile İbn Hazm arasında büyük tartışmalar cereyan etmiş, bunun sonucunda İbn Hazm'a karşı büyük haksızlıklar yapılmıştır²⁷. Bundan rahatsız olan İbn Hazm taraftarlarının da böyle bir mevzuda Ebû'l-Velîd el-Bâcî muhalifi olmaları büyük bir olasılıktır.

3. Samimi olarak bu görüşün yanlış olduğunu ve Kuran-ı Kerim'in mucizeliğine halel getireceğini düşünenlerin tepkisi de etkili olmuş olabilir²⁸.

İbn Haldun'un ifade ettiğine göre Endülüs'te bedevilik hakimdi²⁹. Dolayısıyla bedevi bir toplumun, görüşlerine aykırı fikirlere, doğru olsalar bile, bu şekilde sert tepki göstermeleri de bilinen bir husustur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye yönelik bu saldırı kampanyası Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ümmiliğine dair ilk müstakil eser olan "Tahkîku'l-Mezheb" in ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Eserin kaleme alındığı tarih hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak Ebû'l-Velîd el-Bâcî eserinde Sıkılıyyeli âlimlerin cevaplarını gördüğünü kaydetmektedir. Bunlardan birisi de Ebû Muhammed Abdülhakk es-Sıkilî'dir ve vefat tarihi hicrî 466'dır. Dolayısıyla el-Bâcî

²⁵ Ünal, İ.Hakkı, *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebînin Hadis Metodu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 44.

²⁶ Canan, İbrahim, *Kütüb-i-Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ yayınları, Ankara 1988, I, 195.

²⁷ Bkz. Abdülmecîd Türkî, a.g.e.; R. Dozy, *Endülüs Emevî Devleti (Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi içinde)*, Çev. Arif Aytekin ve ark., Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, IV, 486-497; Güleç, a.g.t. s. 30-34.

²⁸ Bkz., Ebû Abdurrahman, Ukayl ez-Zâhirî, "Kıssatu Fetval-Bâcîve Esdâuhâ", a.g.e., s. 154.

²⁹ İbn, Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed el-Hadremî, *Mukaddime*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1984, s. 449.

eserini bu tarihten önce yazmış olmalıdır. Bu konudaki bir diğer ipucu ise Sıkiyye âlimlerinden tartışma üzerine mektup gönderen Abdullah b. el-Huseyn Sıkiyye'deki Müslümanların düşmanlarına galip gelmesi için dua istemektedir. Sıkiyye hicrî 453 tarihinde düşman işgaline maruz kalmıştır. Bu sebeple ilgili mektup ve el-Bâcî'nin kitabını telifi bu tarihten sonra olmalıdır. Nihayetinde el-Bâcî eserini 453 ile 466 yılları arasında yazmış görünmektedir³⁰.

Bu ön bilgilerden sonra ilk olarak; Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin eserinde Hz. Peygamber'in Ümmîliğini ele alış tarzı üzerinde durulacaktır.

1. el-Bâcî'nin Hz.Peygamber'in (s.a.s.) Ümmîliği Meselesindeki İtirazlara Cevapları

Ebû'l-Velîd el-Bâcî kendisine yöneltilene tenkitleri, kaleme aldığı "**Tahkîkûl-Mezheb**" adlı eserinde cevaplamıştır. Bu eser 380 sayfa olarak matbudur ancak eserin 169-240 sayfaları arasındaki bölüm ona aittir. Eseri neşreden Ebu Abdurrahman'ın ilaveleri ile eserin sayfa sayısı 380'e ulaşmıştır.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî eserini beş bölüm olarak kaleme almıştır. Bu bölümlere kendisi başlık koymamıştır. Ancak, eserin girişinde bu bölümlerde hangi konuları işleyeceğini, diğer bir ifade ile kendisine yöneltilen hangi itirazlara cevap vereceğini izah etmiştir³¹. Buna göre el-Bâcî Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okuma-yazma öğrenmiş olduğunu iddia etmenin mucizelerin reddi, şeriâtın iptali ve Kur'an'ın bir kısmının inkarı anlamına geldiği iddialarını ele almıştır. Esere bu çerçevedeki başlıklar muhakkik Ebû Abdurrahman tarafından konulmuştur. Bu bölümde, girilen teferruat sebebiyle mesele uzuyor ise, **fasıl** adıyla bir takım alt başlıklar daha konulmuştur. Bunlar birinci bölümde yedi; beşinci bölümde ise bir tanedir.

1.1. Hz. Peygamber'in Okuma-Yazma Bildiğini Savunmanın Mucizeleri İnkâr Anlamına Geldiği İddiası

Ebû'l-Velîd el-Bâcî bu itiraza cevap vermeye geçmeden evvel mucize kavramını ele almaktadır. Zira mucize kavramı tam olarak anlaşılardan hangi görüşün onu inkar anlamına geldiği de kavranamaz.

³⁰ Ebû Abdurrahman, "Risâletü Tahkîkî'l-Mezheb li'l-Bâcî", a.g.e., s.165-166.

³¹ Bkz., el-Bâcî, a.g.e., s. 181-182.

el-Bâcî'ye göre mucize, kelime anlamı itibariyle "aciz bırakan şey" demektir. Bu şekilde isimlendirilmiş olmasının sebebi mucize olarak tavsif edilen fiillerin insan gücünün üzerinde olmasıdır.

Şer'i istilahta ise, peygamberlerin müciz olarak getirdiği bir takım şeylerin vasfıdır³². Mucizelerin bir takım nitelikleri vardır ki, bunlardan birisi olmazsa o şey mucize olmaktan çıkar. Bu nitelikler Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre sekiz tanedir:

1- Mucize olarak nitelendirilen fiil ya bizzat Allah Teâlâ'nın fiili veya bu hükümde bir fiil olmalı.

2- Mucize olduğu iddia edilen fiil sıra dışı bir olay olmalı³³.

3- Bunu getiren kişi peygamberlik iddiasında olmalı³⁴.

4- Bu fiil ile muhaliflerine meydan okuyor olmalı³⁵.

5- Peygamberlikle bu fiilin ortaya çıkma zamanı aynı olmalı (mukarenet)³⁶.

6- Bu fiil ile peygamber olduğunu iddia eden kişi arasında bir ilişki olmalı³⁷.

7- Bu fiil peygamber olduğunu iddia eden kişiyi yalanlamamalı veya onun iddiasıyla çelişmemeli, davasına uygun olmalı³⁸.

8- Bu fiil insanların gücü dâhilinde bir şey olmamalı³⁹.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî daha sonra bu maddeleri ayrıntılı olarak ele alıp izah eder.

1.1.1. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ümmî Olmasıyla Mucize Arasındaki İlişki

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmî olması tek başına bir mucize değildir. Zira O'nun zamanında ve tüm diğer zamanlarda sayısız ümmî kişi bulunmaktadır. Dolayısıyla, ümmîlik tek başına bir mucize olma özelliğine sahip değildir⁴⁰. Peygamberlik iddiasında bulunan bir kişi, peygamberliğinin delili olarak ümmîliğini göstermesi durumunda, on binlerce ümmî de kendi ümmîliklerinin peygamberlik iddiasında bulunan kişinin yalancılığıнын delili olduğunu iddia edebilirler⁴¹. Dolayısıyla, böyle bir iddia anlamsız bir hal alır.

³² Mucizenin tanımı ve türleri hususunda bkz., Gölcük, Şerafettin- Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya 1991, s. 316-327.

³³ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 176-178.

³⁴ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 180-181

³⁵ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 181-182

³⁶ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 183

³⁷ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 183-184

³⁸ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 184.

³⁹ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 184-186.

⁴⁰ Eseri tahkik eden Ebu Abdurrahman ısrarla böyle bir iddianın olmadığını savunmaktadır. Bkz. Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s.187(dipnot3).

⁴¹ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 187.

Ayrıca, ümmîlik Hz. Peygamber'in risaletten önceki bir niteliğidir. Oysaki Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre bir şeyin mucize olması için, mukarenet şarttır. Yani, o fiil ile peygamberlik iddiası eş zamanlı olmalıdır⁴². Mucize olabilmesi için gerekli olan vasıflardan biri olan mukarenet vasfı ortadan kalktığı için, Hz. Peygamber'in peygamberlikten önceki bir hali olan ümmîlik, bu açıdan da mucize değildir⁴³.

Bir şeyin mucize diye isimlendirilebilmesi için Ebû'l-Velîd el-Bâcî tarafından ileri sürülen şartlardan bir diğeri de, o fiilin sıra dışı bir şey olmasıdır⁴⁴. Dolayısıyla, ümmîlik bu açıdan da mucize değildir⁴⁵.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre bir ümmîden sadır olacak asil mucize şudur: Bir kişi kardeşleri, amca çocukları ve diğer akrabalarıyla doğumundan itibaren birlikte büyüüp, onlardan hiç ayrılmadığı halde bir gün gelip, "Siz benim her şeyimi bilirsiniz. Biz, birlikte büyüdük. Malumunuz olduğu üzere, ben okuma-yazma bilmem. Ancak şu anda kalemi elime alıp, istediğiniz her şeyi yazacağım" dese ve yazsa, işte bu olay mucize olma özelliklerini haiz bir durumdur⁴⁶.

Hz. Peygamber de Kureyş içinde yetişmiş ve Kureyş halkı onun bütün özelliklerini bilmekteydi. Dolayısıyla, O'nun okuma-yazma bilmediğini de biliyorlardı. Buna rağmen Hz. Peygamber, bi'setten sonra, uzun müddet ilmi müzakereleri, âlimlerle ünsiyeti ve derin araştırmaları gerektiren bir takım Kur'an ayetlerini okumuştur. İşte asıl mucize; Hz. Peygamber'in ümmîliği değil, kendisine Kur'an'ın indirilmesidir⁴⁷.

2. Bu görüşün Konuyla İlgili Hadislere ve Alimlerin İcmâına Muhalif Olduğu İddiası

2.1. Konuyla İlgili Hadislerin İradı ve Ravilerin İhtilafı

Bütün bu tartışmaların dayanağı olan hadis, Hudeybiye Musâlahası esnasında, Hz. Peygamber ile müşriklerin temsilcisi olan Süheyl arasında geçen diyalogun anlatıldığı rivayettir.

⁴² Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 175.

⁴³ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 187.

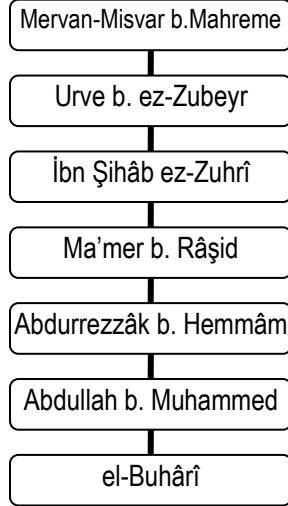
⁴⁴ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 179-180.

⁴⁵ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 188.

⁴⁶ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 188-189.

⁴⁷ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s.190.

Bu olay farklı senetlerle rivayet edilmiştir. Birinci rivayetin senet şeması şu şekildedir:

Rivayetin metni de şu şekildedir: ".....Resûlullah (s.a.s.) katibi çağırıldı. Ve ona, "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla" ifadesini yazmasını söyledi. Bunun üzerine Süheyl:

- "Rahman da ne? Vallahi onu tanımıyorum! Önceden yazdığın gibi " Ey Allah'ım senin isminle...." yaz." dedi.

Müslümanlar ise şöyle dediler:

- "Allah'a yemin olsun ki, ancak "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla" şeklinde yazarız."

Bunun üzerine en-Nebi (s.a.s.):

- " 'Ey Allah'ım! Senin isminle' şeklinde yaz!" dedi. Sonra

(Hz.Peygamber sözlerine devam ederek):

- " Bu, Allah Resülü Muhammed'in yaptığı bir anlaşmadır." ifadelerini yaz!" dedi.

Buna mukabil Süheyl şöyle dedi:

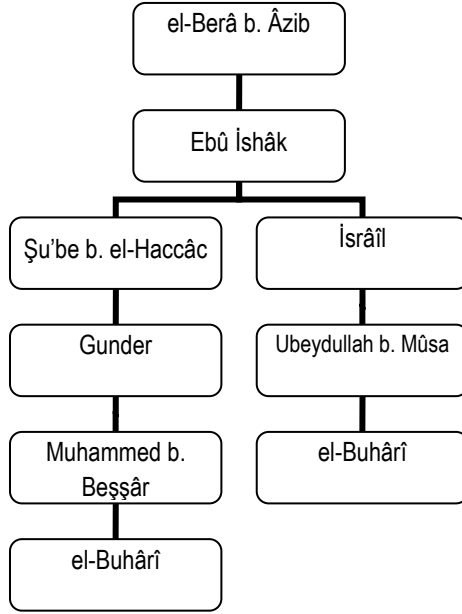
- "Allah'a yemin olsun ki, şayet senin Allah'ın peygamberi olduğunu bilsek, ne senin Ka'be'ye girmeni engelleriz, ne de seninle savaşırız. Ancak "Abdullah oğlu Muhammed" yaz!"

en-Nebi (s.a.s.):

- "Allah'a yemin olsun ki, siz yalanlasanız da ben, Allah'ın Resulüyüm.

"Abdullah oğlu Muhammed" yaz"⁴⁸ dedi.

Ayrıca, bu hadis el-Buhârî tarafından el-Berâ b. Âzib'e nisbetle şu senet ağıyla gösterilen iki rivayetle kaydedilmiştir:

Şu'be tarafından nakledilen tarikte hadisin metni ise şöyledir:

"....Ali b. Ebi Tâlib aralarında bir belge tanzim etti. (Bu belgede) "Allah Resûlü Muhammed" yazdı. Bunun üzerine müşrikler:

"Allah Resûlü Muhammed yazma! Şayet peygamber olsaydın seninle savaşmazdık".

-(Resûlüllah), Ali'ye (o ifadeyi) sil! dedi. Daha sonra Resûlüllah kendi eliyle sildi. Onlarla, ashabıyla birlikte üç gün Mescid-i Haram'a girmek hususunda anlaşır⁴⁹.

İsrâîl senediyle nakledilen farklı versiyonda ise bu konuyla ilgili ifadeler şöyledir:

- "Bu, Allah Resûlü Muhammed'in yaptığı anlaşmadır." şeklinde yazdılar. Bunun üzerine müşrikler:

⁴⁸ el-Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı yayınları, İstanbul 1992, *Şurût*, 15 (III, 178). Dipnotta senedi değerlendiren Ebu Abdurrahman, senedin mürsel olduğunu ifade etmektedir. Zira, olayı Hz. Peygamber'den nakledenlerden Mervan sahabe değildir, el-Misver b. Mahreme ise bu olaya şahit olmamıştır. Bkz., Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 193 (dipnot 4).

⁴⁹ el-Buhârî, *Sulh* 6 (III, 167).

- " Biz bunu kabul etmiyoruz. Senin Allah'ın resûlü olduğunu bilsek, seni engellemezdik. Ancak, "Muhammed b. Abdillâh" yaz!".

Resûlüllâh bunun üzerine:

- "Ben Allah Resûlüyüm. Ben Muhammed b. Abdillâh'ım." dedi. Daha sonra Ali'ye:

- "Allah Resûlü ifadesini sil!" dedi. (Ali):

- "Hayır, Allah'a yemin olsun ki seni silemem!" dedi. Binâenaleyh, Resûlüllâh belgeyi aldı ve "Bu , Muhammed b. Abdillâh'ın yaptığı anlaşmadır" yazdı⁵⁰.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî, eserinde, bu olayın anlatıldığı, farklı senetlerle nakledilmiş birçok rivayetin bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak bu rivayetlere değinmemektedir⁵¹.

2.2. Ulemânın Bu Hadisle İlgili Yorumları

Ebû'l-Velîd el-Bâcî bu bölümde, Hudeybiye ile ilgili olan söz konusu hadisi zahiri anlamıyla kabul edip Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yazı yazdığını kabul eden alimleri zikrederek, bu görüşün şâzz bir görüş olmadığını anlatmaya çalışır. Buna göre, Ebu Zeyd Amr bin Şeybe, Hz. Peygamber'in Hudeybiye gününde eliyle yazı yazdığı görüşünde olan alimlerden biridir⁵². Ancak, Hz. Peygamber bu vakitte yazı yazmayı bilmiyordu. Dolayısıyla, bu hadise olağanüstü bir olaydır. Çünkü uzun bir müddet eğitim almadan yazı yazmayı öğrenmek mümkün değildir⁵³. Ayrıca, bu görüşü Ebu'l-Feth en-Neysâbûrî, Ebu Zerr el-Herevî'nin huzurunda ifade etmiş ve el-Herevî de bu görüşe mütemayil görünmüştür⁵⁴.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin bildirdiğine göre, Ebu Cafer es-Semnânî⁵⁵ de Hz. Peygamber'in yazı yazdığı görüşünde olanlardandır.

⁵⁰ el-Buhârî, Sulh 6(III,168) krş. el-Buhârî, *Meğâzi* 43(IV, 84). Ayrıca bkz., Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz. IV,298; ed-Dârimî, Ebu Muhammed Abdullâh b. Ebi Muhammed, *Süneni'd-Dârimî*, Thk. Fevâz Ahmed - Halid es-Sebu'l-İlmî, Daru'l-Kütübî'l-Arabiyye, Beyrut 1407, *Siyer*, 64(II,310, Hadis no: 2507); İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed et-Temîmî el-Bustî, *Sahîhu İbn Hibbân*, Thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'l-Risâle, Beyrut 1993, XI,229 (Hadis no: 4873).

⁵¹ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 193-197.

⁵² Bilgi için bkz. İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyatul-A'yân ve Enbâu Ebnâiz'-Zemân Mimmâ Sebete bi'n-Nakli evi's-Semi' ev Esbetehu'l-A'yân*, Thk. İhsan Abbâs, Darus-sekâfe, Beyrut 1968, III,440; İbn Hacer, *Tehzîbut'-Tehzîb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1984, VII,404.

⁵³ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 198.

⁵⁴ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s. 199.

⁵⁵ Tercemey-i hâli için bkz., İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Tarîh'l-Mülük ve'l-Ümem*, Dâru Sâdir, Beyrut 1358, VIII, 156.

Hiz. Peygamber'in vefat etmeden evvel okuma-yazma öğrendiğini düşünen âlimlerden bahsettikten sonra el-Bâcî, Hudeybiye hadisini farklı yorumlayan âlimlerin görüşlerine de değinir. Buna göre, bir kısım ulema, hadiste geçen كُتِبَ (**yazdı**) fiilinin devlet başkanları ile alakalı olarak kullanıldığında mecazî anlam kazandığı görüşünü savunmuştur. Bu durumda كُتِبَ (**yazdı**) fiili devlet başkanı hakkında kullanıldığı zaman "kâtibe yazmasını emretti" anlamına gelmektedir. Ancak bir fiilin bir kişiye isnad edilmesi o fiilin isnad edilen kişiden sudur etmesini gerekli kılar. Bu, kelimenin hakiki anlamıdır. Hakiki anlamın terk edilip, mecazi anlamın alınabilmesi için ise bir delil gerekmektedir. Ortada buna dair bir delil bulunmamaktadır⁵⁶.

Aksine ilgili rivayette, كُتِبَ (**yazdı**) fiilinden önce geçen "belgeyi aldı" ifadesi, onun mecazi anlama gelmesini engelleyen bir delildir. Dolayısıyla, bu ifade hadiste olmasa, fiilin "yazmasını emretti" şeklinde kabul edilmesi belki mümkün olabilirdi. Ancak, hadisteki ifade şöyledir:

"Ali yazıyordu. (Resûlüllah):

- "Allah Resulüllah ifadesini sil!" dedi. (Ali):

"Yapmam!" deyince, Resûlüllah belgeyi aldı ve yazdı". Bu ifadeler ise mecaza mahal bırakmayacak kadar açıktır⁵⁷.

Şayet hiçbir delile dayanmaksızın, كُتِبَ (**yazdı**) fiilinin anlamının "yazmasını emretti" şeklinde mecazi olduğu iddia edilirse, "belgeyi aldı" ifadesini "belgeyi almasını emretti"; "namaz kıldı" ifadesini "namaz kılmasını emretti" şeklinde kabul etmek gerekir. Bunun sonucunda hiçbir fiilin, herhangi bir suretle Hiz. Peygamber'e izafesi mümkün olamayacaktır. Dolayısıyla Hiz. Peygamber, hayatı boyunca hiçbir şey yapmamış gibi olacaktır. Akli başında birisinin bunu kabul etmesi ise mümkün değildir⁵⁸.

Bir başka nokta ise şudur: Hadiste, "yazı yazamadığı halde yazdı" ifadesi vardır. Bu ifadenin hadis içerisinde bir anlam ifade etmesi gerekmektedir. Hiçbir anlam ifade etmemesi boş bir söz ve bir hezeyandır. İnsanlar O'nun yazı yazamadığını biliyorlardı. Dolayısıyla, yazı bilmeyen birisinden bu fiilin sudur etmesi bir mucize ve harikulade bir olaydır⁵⁹.

Bu olayın anlatıldığı birçok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerde geçen bütün ifadelerin imkân dâhilinde kullanılması gerekir. Bir delile dayanmaksızın bir lafzın

⁵⁶ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 204-205.

⁵⁷ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 205.

⁵⁸ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s.206-207.

⁵⁹ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s.208.

atılması ise doğru değildir⁶⁰. Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre, hadisteki " **Belgeyi aldı. "Resûlüllah" ifadesini sildi. Muhammed b. Abdillâh yazdı.**" cümlelerinde geçen "**yazdı**" fiilinin Ali'ye nispet edilmesi lafzı terk etmek; "**yazılmasını emretti**" şeklinde yorumlamak ise delilsiz ve desteksiz bir tahakkümdür⁶¹.

3. el-Bâcî'nin Genel Değerlendirmesi

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre, Hz. Peygamber, Kureyşlilerle birlikte yaşamış ve bir kişinin en yakınındaki kardeşini, babasını vs. akrabalarını tanıdığı gibi, onlar da Hz. Peygamber'i tanımışlardır. Dolayısıyla, Kureyşliler Hz. Peygamber'in ümmî olduğunu biliyorlardı.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) risalet görevini almasından sonra, yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan Müslüman topluluğu, Hz. Peygamber'in ümmî olduğunu biliyorlardı. Zira yazıyı öğrenebilmesine imkân sağlayacak bir zaman dilimini onlardan ayrı geçirmemişti.

Diğer insanlar ise bu çoğunluğun, tevatüren bildirmeleri sonucunda Hz. Peygamber'in ümmî olduğunu bilmektedirler⁶². Bütün bunlara rağmen, Hudeybiye antlaşmasının akdi esnasında vuku bulan olay, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre şu anlama da gelebilir: Hz. Peygamber Ali'den kalemi almış ve "siz benim yazı yazmadığımı ve okuyamadığımı biliyorsunuz. Ancak, ben şu anda kalemi elime alıyorum ve ne yazdığımı okuyamadan elim, kabul ettiğim anlaşma ifadelerini yazıyor." demek istemiştir. İşte bu, büyük bir mucizedir⁶³.

O'na göre bunun diğer bir yorumu ise şöyledir: Hz. Peygamber hiçbir kimseden bir eğitim almaksızın bir anda yazı yazabilmektedir. İşte bu, onun bu eğitimi Rabb'inden aldığını göstermektedir ki, bu da onun peygamberliğinin alametlerinden olan bir mucizeden başka bir şey değildir⁶⁴.

Olayı Kur'an'a arz eden Ebû'l-Velîd el-Bâcî, Hz. Peygamber'in bu kadar yazı yazmış olmasının, O'nun Ümmîlik vasfına da hâlel getirmeyeceğini, dolayısıyla, olayın ayette geçen "**ümmî peygamber**" ifadesiyle de çelişkili bir durum arz etmediğini savunur⁶⁵. Ayrıca, ona göre, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yazı yazarken harfleri tanımış olması da O'nun ümmîlik vasfına zarar vermez. Çünkü bir kişinin yazar diye

⁶⁰ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s.213.

⁶¹ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s.214.

⁶² Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s.219.

⁶³ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s.220.

⁶⁴ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s.221.

⁶⁵ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *a.g.e.*, s.221.

nitelendirilebilmesi için ömrünün büyük bir bölümünde yazı biliyor olması gerekmektedir. Aksine ömründe sadece bir an yazı yazabilen bir kişi okur-yazar diye isimlendirilemez. Meselâ, bir kişiyi ömründe bir an kızgın görsek bile, bu durum onun yumuşak huylu biri olarak nitelendirilmesine engel teşkil etmez. Zira bir an kızgın olması, onun yumuşak huyluluk vasfını ortadan kaldırmaz⁶⁶.

Meselenin bir başka boyutunun ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmî vasfının ne anlama geldiği ile ilgili olduğunu ifade eden Ebû'l-Velîd el-Bâcî, ümmî kelimesinin Hz. Peygamber hakkında, zorunlu olarak okuma yazma bilmemek anlamına gelmeyeceğini savunmaktadır⁶⁷. Zira ümmî kelimesinin bir diğer anlamı da "ümmî bir topluluğa mensup olmak"tır. Nitekim Cenâb-ı Allah ayeti kerimesinde şöyle buyurmaktadır:

هو الذي بعث في الاميين رسولا منهم

"Ümmilere kendilerinden bir elçi gönderdi..."⁶⁸

H. Ebu Bekr, H. Ömer, H. Osman Hz. Peygamber'in gönderildiği toplumun içinde idiler. Ancak okuma-yazma bilmeleri onların bu toplum dışında olmalarını gerektirmemektedir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in ümmî vasfı ile nitelendirilmesi de bu şekilde, ümmî bir topluma mensup olma anlamına gelebilir⁶⁹.

H. Peygamber'in gönderildiği Arap topluluğu çoğunluğun hali esas alınarak ümmî bir toplum olarak nitelendirilmiştir. Binaenaleyh, Hz. Peygamber'in ümmîlik ile vasıflanması mutlak anlamda O'nun, okuma yazma bilmediğine delalet etmez⁷⁰. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okuma yazma bilmediğini ümmî vasfıyla tavsif edildiği ayetlerden değil; Ankebut sûresinin 48. ayetinden ve başka delillerden anlamaktayız⁷¹.

Konu ile ilgili olan;

نحن أمة أمية لا نحسب و لا نكتب الشهر هكذا هكذا....

⁶⁶ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 222.

⁶⁷ Bu konuda farklı bir değerlendirme için bkz. Kaya, Mustafa, "en-Nebiyu'l-Ümmî Kavramına Etimolojik Bir Yaklaşım – Evrensel Peygamber", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:12, Sayı: 39 (Güz-2009), s. 335-350.

⁶⁸ 62. Cum'a, 2

⁶⁹ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 223. Ebu Abdurrahman, bu mantıksal çıkarımların birer mugalata olduğunu ifade ederek itirazda bulunmaktadır. Bkz., dipnot 11.

⁷⁰ Şatibî'nin de ümmîliği bu şekilde yorumladığı ifade edilmektedir. Bkz. Erdoğan, Mehmet, "Kur'an'da Ahkam Ayetleriyle ilgili Küllilik Cüz'ilik Dengesi (Şatibî Örneği)", *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar*, Yayına Hazırlayan: İlyas Çelebi, Rağbet, İstanbul 1998, s. 23-27.

⁷¹ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 224

(Biz, ümmî bir topluluğuz. Ne hesap, ne de yazma biliriz. Bir ay şu kadar, şu kadardır....)⁷² hadisine gelince, Ebû'l-Velid el-Bâci'ye göre bu rivayet de, tıpkı Hiz. Peygamber'in yazı yazdığını bildiren rivayet gibi, haber-i vâhiddir ve haber- vâhid de kesin bir bilgi vermez. Dolayısıyla bu iki rivayetten birini diğerine tercih edebilmemiz için ayrı bir delilin olması gerekmektedir.

Diğer taraftan, O'na göre, Arap toplumunda Hiz. Ebu Bekr, Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Muaviye vs. gibi okuma-yazma bilenlerin olduğu bilinmektedir. Binaenaleyh, bu hadiste kastedilenler tek tek fertler değildir. Burada halkın genel niteliğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca, Hiz. Peygamber hadisin devamında bir ayın 29 gün olduğunu ifade etmektedir. Bu da O'nun, hesabı bildiğini göstermektedir. Dahası, Kur'an'da ferâize dair birçok malumat verilmiştir ki, bunların hepsi hesapla ilgilidir. Dolayısıyla, bu hadiste kast edilen hesap, özel bir anlam (hesapta ihtisaslaşmayı) ifade etmektedir. Zira bu kadar bir hesabı Müslümanlar yapamıyor olsa idiler, hilali tespit edip oruç tutmak ve hac yapmak için müneccimlerin kitaplarına ve hesaplarına tabi olmaları gerekirdi. Binaenaleyh, ümmî olan kişi dininin emirlerini yerine getiremezdi. Oysaki Cenâb-ı Hâkk dinde hiçbir zorluğun olmadığını ifade etmektedir:

وما جعل عليكم في الدين من حرج

"Allah) dinde size hiçbir zorluk çıkarmamıştır"⁷³. Resûlüllah da dini tavsif ederken, "hak ve hoşgörülü" (الدين الحق السمحة) nitelemesini kullanmaktadır⁷⁴.

Konu ile ilgili hadisi değerlendirdikten sonra Ankebut süresinin 48. ayetini ele alan Ebû'l-Velid el-Bâci, bunun da farklı yorumlanabileceğini ifade eder.

Ankebut suresi 48. ayette Cenâb-ı Hâk şöyle buyurmaktadır:

وما كنت تتلوا من قبله من كتاب ولا تخطه بيمينك

" Sen, önceden ne herhangi bir kitap okumuş, ne de sağ elinle onu yazmış idin".

Bu ayette, Hiz. Peygamber'in peygamber olmazdan önce okuma-yazma bilmediğine işaret edilmektedir. Oysaki peygamber olduktan sonra Kuran okumuştur. Bu husus ayetin peygamberlikten öncesini ifade ettiğini teyit etmektedir. Dolayısıyla, Hiz.

⁷² el-Buhari, Savm, 13.

⁷³ 22. Hacc,78.

⁷⁴ Ebû'l-Velid el-Bâci, a.g.e., 226.

Peygamber'in peygamberlikten sonra, Hudeybiye Musalahasında yazı yazdığını iddia etmek bu ayeti inkâr etmek değildir⁷⁵.

Buraya kadarki bölümlerde delilleri inceleyen Ebû'l-Velîd el-Bâcî, son bölümde genel bir değerlendirmede bulunur ve eserini tamamlar.

4. el-Bâcî'ye Göre Konuyla İlgili En Doğru Görüş

Bilindiği gibi rivayetler, haber-i vahid ve mütevatir olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bunlardan kesin bir bilgi sunan haberler mütevatir olanlardır. Mütevatir de lafzî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır⁷⁶.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yazı yazıp yazmadığına dair nakledilen rivayetlerin hepsi birer haber-i vâhiddir. Haber-i vâhidler ise Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre, bir konu hakkında kesin bir bilgi sunmaz⁷⁷.

Diğer taraftan, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre, bu konuda delil olarak kullanılan haber-i vâhid türü hadisler, içerisinde bazı problemlili hususları barındırmaktadır⁷⁸.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye göre, Hz. Peygamber'in peygamberlikten önce ümmî olduğu ayet-i kerimede açıkça ifade edilmiştir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önce ümmî olmadığını iddia etmek küfürdür. Ancak, bi'setten sonra Hz. Peygamber'in yazı yazmış olabileceğini iddia etmek küfür değildir. Hatta Müslümanların icmâına bile aykırı bir şey değildir. Fakat böyle bir görüş aslında hatalı bir görüştür⁷⁹.

Değerlendirme

- Eserin genel muhtevası dikkate alındığında, takip edilen yöntemin konu ile ilgili farklı ihtimallerin gündeme getirilmesine dayandığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in ümmîliğinin bir mucize olduğu iddiası ele alınırken kurulan mantık örgüsü Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin sağlam muhakeme gücünü göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bununla birlikte konuya muhtemel farklı yaklaşım tarzları üzerinde durulmuş ve müellifin kendi görüşü bu bölümlerde net olarak ortaya konulmamıştır.

- Konuyla ilgili hadisler sunulurken ilgili tüm rivayetler kaydedilmemiş, rivayetlerin teknik özellikleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmamış, sadece bunların

⁷⁵ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 233

⁷⁶ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 236-237.

⁷⁷ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 236 . Haber-i vâhid hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Koçkuzu, Ali Osman, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Dergah Yay., İstanbul 1983.

⁷⁸ Bkz., Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 238-239.

⁷⁹ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, a.g.e., s. 240.

birer haber-i vahid olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıntılı olarak incelenen rivayetler muhalifler tarafından ileri sürülen delillerden oluşmaktadır.

- Ulemanın hadislerle ilgili yorumları ele alınırken özellikle farklı görüşlere sahip olan kişiler gündeme getirilmiş ve Hz. Peygamber'in risâlet görevini yükledikten sonra okuma-yazma öğrendiğine dair görüş üzerinde durulmuştur. Bu bölümün amacı, ümmîlikle ilgili farklı görüşlere sahip âlimlerin olduğu ve bu konuda icmâin vuku bulmadığının ispat edilmesidir. Bu arada ümmî kelimesinin geçtiği ayetler ve hadisler ele alınarak ümmî kelimesinin mutlak olarak okuma-yazma bilmemek anlamına gelmeyebileceği de ifade edilmiştir.

- Son bölümde bu eserin yazılış gayesini gösteren ifadeler dikkat çekmektedir. Buna göre eserin başından itibaren delillendirilmeye çalışılan Hz. Peygamber'in bi'setten sonra okuma-yazma öğrendiği şeklindeki görüş hatalı bir görüş olarak nitelendirilmektedir. Bu cümle kanaatimizce eserin yazılış gayesini ortaya koymaktadır. Buna göre; bu eser Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilip bilmediği meselesi hakkında Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin kendi kanaatini ispat için değil, bu meseleye farklı yaklaşım tarzlarının da olabileceğini göstermek amacıyla kaleme alınmış polemik türü bir çalışmadır.

Sonuç

Endülüste hicrî V. Y.y.'da cereyan eden tartışmaların neticesinde ortaya çıkan ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okuma-yazma bilip bilmediği meselesini tarihte ilk defa müstakil olarak ele alan **Tahkiku'l-Mezheb** adlı eser, bu özellikleri sebebiyle dikkate değer bir çalışmadır. Eserde Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin İslâmî ilimlere vukûfiyeti ve sağlam muhakeme yeteneği net olarak görülmektedir. Ancak el-Bâcî'nin bu eseri kaleme aldığı ortam, eserde takip ettiği usûl ve üslûb ile kitabın sonunda en doğru görüş olarak ortaya koyduğu yaklaşım, eserin polemik tarzı bir ürün olduğunu göstermektedir.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî kendisinin de kabul etmediği bir görüş sebebiyle bir linç kampanyasına maruz kalmış, buna mukabil yanlış anlaşıldığını ifade etmektense, farklı bir yol takip etmiş ve meseleyi polemik haline getirmiştir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, Ebû'l-Velîd el-Bâcî bu eseriyle şunu söylemek istemiştir: Bence de hatalı olsa bile, Hz. Peygamber'in okuma-yazma'yı peygamber olduktan sonra öğrenmiş olduğuna dair bir takım yorumlar yapılabilir. Bu yorumlar ne bir

mucizeyi inkâr, ne âlimlerin icmasına muhalif bir şazz görüş, ne de Kur'an ve Hadislere aykırı bir durum teşkil etmektedir.

Fakat bu tartışmanın ortaya çıktığı sosyal, siyasi ve dinî ortam bir arada değerlendirilince Ebû'l-Velîd el-Bâcî, Endülüs'te ilmî otoritesini ortaya koyma çabası içinde olan birisidir. Bu çerçevede İbn Hazm'la olan tartışmaları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu fikri mücadeleler sonucunda İbn Hazm fikren mağlup olmuş, böylece bayraktarlığını yaptığı zahirî mezhebî de bir anlamda etkisini kaybetmeye başlamıştır. Böylece Ebû'l-Velîd el-Bâcî zahirî mezhebi mensuplarının düşmanlığını kazanmıştır.

Öte taraftan onun ilmî sahada ön plana çıkışı diğer âlimlerin kıskançlığını celp etmiş olmalıdır. Ayrıca Endülüs'ün siyasi birliği için ortaya koyduğu çalışmalar da siyaseten muhaliflerinin oluşmasını neden olmuştur. İşte bu farklı çevrelerden oluşan muhalif gruplar onun genel kanaate aykırı bir görüş beyan ettiğinin iddia edilmesi üzerine, el-Bâcî'ye karşı bir linç kampanyası içine girmişler, O ise ilmî yetkinliği sebebiyle bu itirazları bertaraf edebilmiş ve o zaman dilimindeki tartışmaların mahiyetine ışık tutan, polemik tarzındaki bir ürün olan **Tahkiku'l-Mezheb** adlı bu eser ortaya çıkmıştır.